
Соціальна філософія

УДК: 141.7:165.4:165.212

Брижнік В. М.

Аспірант кафедри філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОНТОЛОГІЯ ТЕОДОРА АДОРНО — ТЕОРІЯ НЕТОТОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

В аналізі книги Т. Адорно «Негативна діалектика» розглянуто залежність становлення соціального буття від активності індивідуальної свідомості. Експлікований основний аргумент онтології Адорно — відмінність «соціальної реальності» та «об'єктивної дійсності».

Ключові слова: *реальне, дійсне, тотальність, тотожність, дух, становлення.*

Теодор Адорно, представник філософії європейського неомарксизму (Франкфуртська школа), розпочинає свій головний філософський твір «Негативної діалектики» (1966) (НД) такими словами: «Філософія, що здавалась уже давно знятою, тримається життя, позаяк момент її здійснення (*ihrer Verwirklichung*) був утрачений. Відтак, філософія лише пояснює світ. Зрікаючись реальності, вона калічить та знищує себе. Філософія перетворюється на безсилля розуму, після того як спроби змінити світ зазнають невдачі» [1, с. 15]. На думку Сібе Шаапа, сучасного нідерландського дослідника філософського спадку Адорно, цей уривок НД має вигляд концептуальної тези, яка з одного боку може здатися загадковою, з іншого боку, вона явно ідейно суперечить «марксистській ортодоксії», пропонуючи переосмислити ідею Марса про надмірність філософії, яку той умістив до одинадцятої тези про Фойєрбаха. Втім, Шаап схиляється застосувати думку Адорно не до цієї Марсової тези, а скоріше щодо роботи Маркса «До критики філософії права Гегеля» (1843), в якій ідеться про ідею здійснення та зняття ідеалістичної філософії. Шаап пише: «Спроби Маркса постулювати «знання філософії через

її здійснення», за Адорно, слід розглядати як такі, що зазнали невдачі. Про цей крах, а також про його наслідки, йде мова в Негативній діалектиці» [2, с. 5]. Варто зазначити, що нідерландський учений у своєму дослідженні філософії Адорно сконцентрував свою увагу передусім на присутності в неї ідей Маркса, залишивши на маргінесах вплив інших європейських мислителів. Очевидність для Шаапа теоретичної нездатності філософії марксизму стосовно відображення сфери соціальної практики надало йому можливість доводити безпідставність та неактуальність філософського знання, запропонованого Адорно. Перед тим як перейти до розгляду ідейної позиції Адорно стосовно співставлення теорії та практики, необхідно звернути увагу на Марксову поняттєву диференціацію реальності та дійсності. Виявленню суті даної диференціації, властивої всієї філософії марксизму та неомарксизму, може прислужити «Ідеологія та утопія» (1986) — зібрання лекцій французького філософа-герменевта П. Рікера.

Рікер, аналізуючи ставлення Маркса до соціальної ідеології, звертає свою увагу на його критику того моменту ідеалістичного мислення як «дійсного», що було експліковано Гегелем у «Філософії права» (1821). Ця критика ґрунтована на відомому висловлюванні Гегеля про мислення як дійсне, що він виклав у § 262 цієї книги. Рікер указує, що це Гегелеве положення слугувало Марксу моделлю спекулятивного мислення у вигляді сприйняття як дійсного в ідеалістичному сенсі, позаяк Гегель «із ідеї, здійснення суті ідеалістичного мислення, виводить існування реальних суб'єктів». «Що ж має на увазі Гегель, — запитується Рікер, — коли говорить про ідею, що вона дійсна (wirkliche)?» Вона для Гегеля є такою у площині «інтелектуальної діяльності, суттєво відмінною від сфери щоденної практики». Рікер пояснює цю особливість так: німецькою мовою слово дійсна (wirkliche) похитить від wirken, що означає бути дієвим, бути активним в особливий спосіб (німецька мова має інше слово, смисловий корелят wirken — слово handeln, що означає чинити, фізично діяти). Слово дійсне, що передає сенс wirkliche, не просто представляє явне існуюче, суще, адже тоді слід казати німецькою Daseinde, а вживається в сенсі активного єднання до процесу історичного становлення духу, суть якого неможна охопити в безпосередній практиці. «Так у Гегеля «дійсна ідея», — пише Рікер, — не ідеал у сенсі Платонові філософії, не емпірична даність, як сказав би Макіявеллі; це скоріше дещо, що існує в історії як зародок, що водночас є дійсним та реальним». На думку Рікера, Маркс не зрозумів цього вельми складного статусу ідеї

в Гегеля. «Для Маркса казати про дійсну ідею (wirkliche Idee), означає уявляти дещо більш високе стосовно нас (...), і для цього придумувати безкінечний розум або «Дух». Внаслідок усього цього Маркс і каже, що дійсні інституції реального людського життя — родина та громадянське суспільство — стають заміниками або втіленням ідеї, втілення відчуженої реальності, що підноситься над нами» [3, с. 38]. Можна переконатися, що Рікер чітко відрізняє суть соціальної реальності, простір практичного життя соціального утворення, від сфери дійсності, в межах якої практика вступає у взаємодію з певним теоретичним знанням.

Дана смислова диференціація понять реальне та дійсне в найкращій спосіб пояснює суть онтологічних основ соціальної філософії Адорно. Обравши теоретичним підґрунтям Марксову критику ідеалістичної філософії Гегеля, Адорно приєднується до цієї критики. Він указує на те, що Гегель, усупереч своєму вченню про Абсолютний дух, бачив у філософії простий момент «реальності» (Realität), різновид діяльності, ґрунтований на буржуазному розподілі праці й тим самим обмежував філософське знання. Звідси й виникає, вказує Адорно, диспропорція стосовно реальності, простору практичного діяльності людини, що властива й досі теоретичній обмеженості ідеалістичної філософії [1, с. 16]. Обравши цей уривок вихідним моментом дослідження онтології Адорно, приступимо до розгляду концептуальної основи його соціально-філософських поглядів.

Осмислюючи сучасні реалії соціокультурного життя західного суспільства, Адорно виявляє таку його особливість: суть практики суспільства не відповідає теоретичному відображенню її філософським знанням. Останнє, як носій критичної думки, необхідної для «світоперетворювальної практики», стає подоланим самим штибом цього життя. «Філософія, — говорить Адорно в лекціях «Проблема філософії моралі» (1963), — після того як порушила свої обіцянки втілитися в дійсність або безпосередньо передувати її творенню, була змушена безоглядно критикувати себе» [4, с.14]. Значення даної самокритики філософії Адорно вбачає у виявленні того, що наслідком віддалення її від практики та перетворення на «академічне виробництво» постає втрата «знання про світ, про світовий досвід, того бачення реальності (Realität), моментом якого є думка, як неодмінна складова «свободи духу» [1, с. 35]. Мислитель указує на необхідність «тісного єднання теоретичного моменту із практикою», що за сучасної фази розвитку суспільства стає нагальним як ніколи раніше. Він має на увазі таке

теоретичне знання, яке здатне в належний спосіб упливати на практичне життя, виокремлюючись стосовно нього та опосередковуючи своє ставлення до нього мисленням. Однак соціальні реалії, на думку філософа, вказують на напружений стан взаємин теорії та практики. Теоретичне знання, що втратило зв'язок із практикою, «в дійсності стає пустою грою, захопленою лише собою та байдужою до всього іншого». А найгірше те, на переконання Адорно, що вона «перетворюється на елемент чистої освіти, на мертве знання, байдуже нашим живим запитам і практичним інтересам» [4, с. 10]. Відтак практика, позбавлена опосередкованого моменту активного мислення, деградує до стану «простої виробничої діяльності», застигаючи в такому вигляді в межах даного. Така практика представлена діями людей, яким до вподоби організаційна діяльність, які вірять у те, що «якщо щось правильно організувати, щось правильно, з точки зору його практичного вживання, подати, то негайно виникне дещо істотне». Ці люди, вважає Адорно, «навіть не розмірковують і задаються питанням, чи має насправді те, що вони організують, будь-яку можливість реального існування» [4, с. 10]. Однак, на переконання філософа, в реальності суспільного життя теорія та практики не можуть існувати одна без одної, позаяк їхнє походження спільне. Вони виникають із «єдності життя». Адорно диференціює ці поняття. Практику він убачає втіленням «безпосередньої діяльної людської реакції за певних ситуаціях», що виражає природну спонтанність людини. Якщо цей момент людського буття теоретично не представлений у суспільності, то про справжню практику не можна вести мову. Тому теоретичне знання, на переконання філософа, якщо «не хоче перетворитися на цілковиту дурницю», має бути самообмеженим на користь такого практичного життя, яке стосується «сфери моральної дії», цікавої для Адорно передусім як така соціальна дія, що здатна реалізуватися перешкодою поширенню владних прагнень [4, с. 10–11]. В такому вигляді теорія здатна в достеменний спосіб опосередковувати стосунки людей, а також взаємини індивіда та суспільності.

Адорно зауважує Кантове бачення суті західної особистості, яка для Канта, засновника традиції європейської трансцендентальної філософії, та, як уважали представники старшої генерації Франкфуртської школи, вихователя буржуазного мислення, означає «абстрактну, загальнопонятійну єдність того, що представлено певною людиною». Філософ тлумачить ставлення Канта до даного поняття, який уважав особистість «сукупністю всіх визначень діяльної людини, що не описують її як лише

емпіричну, дану в дійсності, природну істоту, але (...) підносять її над дійсністю» [4, с. 19]. Адорно вказує, що у процесі історичного розвитку поняття особистості перетворюється на «ідею сильної людини». Такої людини, яка «тотожна сама собі й залежить лише від самої собі». Ця «сильна людина», втілення бюргерського завзяття, у площині буржуазного суспільного життя нівелює сенс понять «етичне» та «норма», утверджуючи в соціальній дійсності свої власні переконання та вподобання. Відтак виникнення конфліктних ситуацій та соціальних протиріч здійснюється за важкості узгоджування «індивідуальних інтересів та претензій на щастя з деякими об'єктивними, пов'язаними з родовою спільністю нормами». А найголовнішим Адорно вважає те, що саме ця конфліктність ліквідується, отримуючи вигляд, що «наче б то людина потребує лише того, аби бути самою собою, аби бути тотожною самій собі — й усе це для того, аби, виходячи з цього, вести деяке правильне життя». Але, на переконання Адорно, відтепер «чиста ідентичність окремої людини із самим собою» стає недосяжною» [4, с. 20].

Адорно звертає увагу на історію використання поняття тотожність. Раніше це поняття означало єдність свідомості особистості, змістом усього досвіду якої є сама особистість «у всіх своїх проявах». Прикладом цьому для Адорно слугує Кантове бачення суб'єкта мислення, індивідуальні уявлення якого підпорядковані формулі «Я мислю». «В такий спосіб тотожність означає перетворення всіх розумних істот на однакових осіб, а мислення постає втіленням «логічної загальності». В такій епістемологічній моделі, на думку Адорно, «суб'єкт та об'єкт, завжди навізаєм опосередковані, збігаються». Філософ пише: «Більшою мірою тотожність означає позицію небачення різниці між психологічним та логічним моментів в ідеалізмі. Логічна загальність як загальність мислення пов'язана з індивідуальною ідентичністю, без якої загальність нездійсненна, позаяк інакше неможна зберегти минуле в сьогоденні, взагалі нічого не можна зберегти як рівне та подібне. Протест проти такої можливості має в якості своєї передумови логічну загальність; це протест мислення» [1, с. 143–144].

Адорно диференціює єдність особистісної свідомості, запропоноване Кантом, на індивідуальне та надіндивідуальне, на внутрішній та зовнішній виміри, що надає йому можливість виявити позицію трансцендентальної філософії щодо ототожнення індивідуального з надіндивідуальним. У такий спосіб, на переконання Адорно, здійснюється узаконювання «діалектичного сприйняття загального та

особливого в ракурсі теорії пізнання» [1, с. 144]. Це означає, що особиста присутність людини в соціальному бутті, суб'єкт якого отримує статус трансцендентального дієвця, теоретично усувається із розгляду сфери суспільного життя.

За Адорно, цей зразок трансцендентального мислення постає вихідним моментом інтелектуальної підтримки сучасного ідеологічного впливу на носія індивідуальної свідомості, інтелектуально знесилоючи суб'єкта та усуваючи його від пошуку суспільно-необхідних смислів. У просторі сучасної системної раціональності, організованої даним мисленням, суб'єкт постає інтелектуально нейтралізованим. Він відступає перед «безсиллям думки», перед лицем «множини світового процесу», відмовившись од його конструювання способами, «природно властивими розуму» [5, с. 18]. В такий спосіб, на переконання Адорно, системна інтеграція суб'єкта здійснюється як соціальна дезінтеграція. Її об'єктивним наслідком стає «ірраціональність реальності, яка посилюється під впливом партикулярної раціональності». Філософ уважає, що цій раціональності «абсолютно легітимна іманентно-суб'єктивна аргументація», що актуалізує авторитет зовнішньої влади. В її аргументах стає зрозумілою мета системного інтегрування дійсності (Wirklichkeit) — «мобілізація проти неї усієї її власної сили, узагальненої потуги партикулярної свідомості». Виразна неістинність взаємин системи та влади, здійснена як «іманентна раціональність», постає зрозумілою, на переконання Адорно, після значного відкриття: «світ, організований так системно, як наче він і є прославлений Гегелем Розум, утілений у дійсність і здійснений у ній, увічне у всій своїй давній нерозумності безсилля духу, що представляється всемогутнім» [1, с. 40]. Можна дійти висновку, що інтелектуальне безсилля, яку спричинило системне знання, теорія, що кардинально діється взнаки суспільній практиці, здійснюється у вигляді втрати належної мети щодо практичних перетворень у вимірі соціального буття.

Адорно переконаний, що чим вище підносить об'єктивна філософія в її трансцендентальній версії чисте Я, сутнісний елемент людської самості, яку позбавили питомої активності індивідуального сприйняття, над сущім, тим більше дане Я набуває тенденцію перетворюватися на предмет названого мислення, пасивно відмовляючись од власної природної конститутивної функції. Це означає, що самість стає річчю, об'єктом владного маніпулювання. За Адорно, суть чистого Я, чие опосередкування об'єктивним мисленням явно увиразнюється,

втілює трансцендентальний принцип, за допомогою якого ця філософія «сподівається й надалі утверджувати свій первинний та визначальний статус стосовно різноманіття буття» [1, с. 178]. Таким чином, сучасна трансцендентальна філософія у вигляді «онтології та філософії буття», інтелектуально сприяючи тиску зовнішньої влади на природне прагнення людини до індивідуальної свободи, потрапляє до «фатальної діалектики», активізуючи природну реакцію на дане вторгнення до суб'єктивного сприйняття. «Істина, — пише Адорно, — яка висилає людину з центру творіння нагадує їй про безсилля; істина, що посилює суб'єктивне ставлення до відчуття безсилля, спонукаючи людину ототожнювати себе з нею, призводить тим самим народження другої природи» [1, с. 75]. Мислитель, уживає поняття другої природи, категорії філософії життя, втілення індивідуального духу, вважаючи його природним чинником когнітивної активізації [6, с. 356].

На переконання Адорно, сам хід європейської цивілізації першої половини ХХ-го ст. об'єктивно зумовив у сучасному інтелектуальному просторі теоретичний пошук підґрунтя нового знання про необхідну взаємодію суб'єкта та об'єкта пізнання, ідейну альтернативу об'єктивному мисленню. Відтак це знання про людину повинно здійснитися теорією такого мислення, котре в належний спосіб буде позиціювати себе стосовно об'єктивної дійсності [1, с. 15].

Адорно повідомляє, що вихідним моментом розгортання своєї методи, необхідної для адекватного пізнання соціального буття, він обирає зразком діалектику Платона, в філософії якого діалектичний принцип був виведений із залежності реального світу від сфери уможливної ідей, сутностей [1, с. 9]. Таким чином у межах оновленого мислення взаємини суцього та сутнісного повинні мати вигляд такого собі «поля битви», що реалізується як перманентний конфлікт між фактичним та мислимим, актуалізований як неподолане цільне протиріччя. «Протиріччя — це нетотожність із точки зору ідентичності; — пише мислитель, — примат принципу протиріччя в діалектиці означає співставлення гетерогенного та єднісного мислення. Наштовхуючись на власні кордони, діалектика тим самим підноситься. Діалектика — це послідовне логічне усвідомлення нетотожності. Вона не випереджує мислення. До діалектики мислення спонукає його власна неспроможність, яку неможна уникнути, погіршність у мислимому» [1, с. 17]. Вимогу оновленої філософії про зняття понять об'єктивного світу Адорно постулює як неодмінну умову для здійснення своєї діалектичної

методи. Це понятійне подолання вможливорюється через протиставлення зовнішньої злагодженості, ідейно «легітимованої фетишистської загальності формального доведення та самоздійснення понять» цілісного буття, й альтернативного утворення понять [1, с. 23]. Дана метода мусить руйнувати цілісність поняття, котре охоплює лише сенс фактичного. Так зміст понять стає «як іманентним — в якості духовного, так і в якості онтичного — їм трансцендентним» [1, с. 23]. У протилежний спосіб, на думку Адорно, всі онтологічні поняття, опосередковуючи суще, здійснюються елементами такого соціального буття, котре активується передусім для власного відокремлення від природного світу та оволодіння ним, сприяючи кількісному утворенню понять фактичного світу. На переконання філософа, цей процес уступає в явне протиріччя щодо філософського мислення, характерна риса якого — «не замикається в безпосередньому сприйнятті фактичного». Філософ указує, що логіка — «органон мислення», котрий водночас є муром між спонтанним мисленням та тими, хто мають мислити, заперечує це прагнення. «Таке заперечення філософія не може уникнути, але й не може підпорядкуватися йому. Для філософії властиве зусилля долання поняття за його ж, поняття, допомогою» [1, с. 27]. Отже, оперуючи знанням про умоглядне, оновлена філософія здійснюється не для того, аби змінювати світ у революційний спосіб, що визначив завданням філософії Маркс в 11-й тезі про Фойєрбаха, а надавати достеменні пояснення фактам об'єктивної реальності та інтерпретувати їх.

Адорно визнає, що емпіричне посилення змістовності філософії сприяє осягненню сущого, яке ще не охоплене певними поняттями. Діяльне визначення існуючого не є чисто суб'єктивним, адже свідомість та мислення за своїм походженням зовнішні стосовно людини (переконання щодо останнього ідейно поєднує погляди Адорно та Маркса на природу пізнання, існування якого неможливе поза соціальним буттям). Однак, у процесі творення категорій фізичного світу, на думку Адорно, суб'єкт інтелектуально «вичерпує» себе, наближуючись до спрощеної зовнішньої загальності. «Мислиме опосередкування (сущого; В.Б.) — це найзагальніше, але саме по собі недостатнє для його вираження» [1, с. 142], — переконує філософ. Ідейно відмовившись визнавати достеменність понять фактичного світу, носіїв постійних смислів, Адорно вбачає опосередкування сущого індивідуальним мисленням втіленням такої сутності, буття котрої можливе лише в її перманентній динаміці. «Рухомість (Beweglichkeit), — твердить Адорно, — сутнісне (essentiell),

а не випадкова властивість свідомості. Рухомість означає подвійний спосіб поведінки: ставлення та рухомість, орієнтовані на внутрішнє й від внутрішнього; й вільну, активну динаміку — аналогічну тієї, яка обумовлена діалектикою. Ці способи руху думки — не тільки сумісні. Нерегламентована думка споріднена діалектиці, яка нагадує про те, що може існувати поза системою; й сила, яку діалектичний рух породжує в пізнанні — це сила, що протестує проти системи» [1, с. 41–42]. Можна дійти висновку, що ця активізація критичної думки мусить реалізуватися заваядо поширенню системного мислення.

Останнє спонукає філософа дати визначення поняттю сутності, чинника активізації необхідного філософського мислення. Це мислення Адорно визначає таким, що «у відповідність протилежному правилу самої несутності сховане від чуттєвого сприйняття». Невизнання сутності на умоглядному рівні та спроба приховати безперечність того, що вона є дійсною, це для Адорно означає пасивно «перейти на бік видимості, ідеології тотальності, на що перетворилося ось-буття (Dasein)» [1, с. 171]. В такий спосіб ця оновлена філософія, головний принцип якої — буттєве становлення, концептуально виокремлює роль сутності, необхідного орієнтиру когнітивної динаміки. «Діалектичний розум,— пише Адорно,— слідує за імпульсом трансцендувати природну закономірність та серпанки, які її маскують (своє продовження вони набувають у логічних правилах), трансцендуючи, діалектичний розум не нав'язує природній закономірності своє панування; без жертв і без помсти. Його питома сутність (Wesen) — сутність становлення та плинності, як і антагоністичного суспільства» [1, с. 145]. Отже, критичне мислення, що методологічно використовує в пізнанні суцього сутність як буттєвий орієнтир, повинно аподиктично визначати суть явищ реального світу, не чинячи владного тиску на них.

Відмовившись концептуально спиратися на системну діалектику Гегеля, Адорно пояснює це тим, що засновник абсолютного ідеалізму позбавив свою діалектичну методу присутності елемента суб'єктивної критичності, здійснивши у своєму вченні співставлення «тотожності та позитивності». «Все тотожне та об'єктивне, — пише Адорно, — включається в суб'єктивність, розширену та піднесену до Абсолютного духу; за Гегелем, цим має бути досягнуто знання та примирення» [1, с. 145]. Останнє для Адорно — момент, який не сприяє перманентному становленню духу, достоту як один із принципів Гегелевої діалектики — закон подвійного заперечення, концептуально неприйнятні. Своє ставлення

до суті духовного становлення він виражає в такий спосіб. У когнітивному процесі «все виникає не просто так або інакше, а обумовлено» [1, с. 58], тобто викликано множиною чинників та зв'язків внутрішнього та зовнішнього світів, а не панлогічно детерміновано. Визначивши Гегелеву діалектику позбавленою діалектичних протиріч, Адорно поставив під сумнів теоретичну дієвість принципу когнітивного становлення, запропонованого Гегелем. Адже суперечливість, як категорія рефлексії, спонукає до конфронтації в мисленні поняття та явища, що призводить до осмисленого заперечення тих фактів об'єктивної дійсності, чия достовірність не витримує перевірки щодо актуальності. Накопичені протиріччя, як не зняті, на думку Адорно, заважають уведенню «негативного до поняття» й у такий спосіб сприяють ідеї примирення з цілісністю об'єктивної дійсності. У протилежний спосіб, із привнесенням у реальність мисленням, ворожого примиренню з системою тотальністю, понять, які непримиримо «нищать» тотожність існуючого та мислимого, ця реальність отримує належний чинник буттєвого становлення — нонконформістську свідомість, цілком автономну від уречевлення тотальної суспільності. Адорно вбачає носія даної свідомості таким суб'єктом, який, крім іншого, через саморефлексію усвідомлює свою нетотожність зовнішньому світові й когнітивно орієнтований на сутність свободи — ідеї стану «в якому індивіди володіють якостями, які тут і зараз не можуть бути приписані нікому іншому» [1, с. 154]. Так свобода, як сутнісне поняття, актуалізується в реальності у вигляді природного прагнення індивідуальної емансипації від тотальності системного устрою.

Адорно переконаний, що суб'єкт інтелектуально нездатний до критичного сприйняття без змін у своїй свідомості. Для філософа приписувати «діалектику виключно суб'єктові, як наче протиріччя будуть скасовані самі по собі, означає скасувати діалектику, розгортаючи її в тотальність» [1, с. 163]. Цим твердженням Адорно вказує на неможливість одночасної реалізації діалектичних перетворень в індивідуальній свідомості та змін у колективній свідомості, структурно відмінних одна від одної. Діалектичні зміни мають послідовно відбуватися у двох площинах: спочатку в суб'єктивному мисленні, через протиставлення сутнісних смислів поняттям емпіричного світу, а після того — активізацією соціального буття критичним мисленням, спрямованим на руйнування сталого раціональності, що формує на свій копил дійсність суспільного життя. Це здійснює носій індивідуального духу,

суб'єкт, який перманентно знаходиться у процесі автономного мислення [1, с. 139], спроможність якого осмислено заперечувати підготовлена оновленим філософським знанням — методом негативної діалектики. Це означає, що в такий спосіб, відмінний од Кантового бачення ноуменального світу, вможливується формування соціально належного світу, сутнісної альтернативи об'єктивної дійсності.

Втім, присутність чуттєвого чинника в суб'єктивному сприйнятті Адорно вбачає таким, що також виконує важливу роль. «Суб'єкт, позаяк він автономний і спонтанний, мусить володіти силою, владою, формуватися як даність, так і як її протилежність. Він не має жодної сили, допоки безпосередньо дане просто існує. Це та основа, на якій розташоване вчення про суб'єктивність, ядро якого — зміст суб'єкта як його володіння. Це пояснює в якій спосіб суб'єктивність в образі даності протистоїть об'єктивному, наче вказівник об'єктивності в суб'єкті» [1, с. 185]. Відтак, автономний суб'єкт, що здобуває здатність формувати самого себе, а значить і володіти собою, постає реальною загрозою для збереження зовнішньої влади системного устрою.

Адорно вважає, що «сучасна самокритика філософії» спонукає до творенню оновленої онтології, яка могла б у необхідний спосіб диференціювати суб'єкта та об'єкта пізнання, «не допускаючи надалі синтезу форми та змісту» [1, с. 104]. Щось як об'єкт, за Адорновим визначенням, протилежне по суті мисленню, яке лише і здатне виводити та використовувати діалектичні принципи як умови буттєвого становлення. Стосунки суб'єкта та об'єкта мислитель постулює такими, що виникають одночасно на «теоретичному рівні» та «розгортаються паралельно як залежні одна від одної категорії рефлексії». Для того, аби перманентно зберігатися в мисленні вони ніколи не повинні стати одним цілим. Ці категорії навзаєм негативні й виражають, на переконання мислителя, виключно нетотожність одна одній. Він указує на явну проблематичність стверджувати дану тотожність. Саме тому диференціацію того, хто «мислить та мислення може виконувати будь-яке поняття фактичного» [1, с. 176]. Ідеї позитивного синтезу суб'єкта та об'єкта мислення Адорно протиставляє свідоме відмежування того, хто мислить, од цілісного буття. Прикладом для того, на думку філософа, може слугувати об'єктивна динаміка диференціації «раціональних процесів», які в умовах сучасного товарного виробництва змушені даним виробництвом «розчленуватися та подрібнитися на складові» [1, с. 177]. Для Адорно є очевидним, що якщо процеси диференціації праці втілення єдності цілераціональної та

цінніснораціональної дії, реалізувалися у площині суспільної практики в цілком об'єктивний спосіб, зумовивши позитивність суб'єктивного мислення, то свідоме відокремлення суб'єкта критичного мислення, діяльність іншого рівня, від свого об'єкта — соціального буття, набуває статус соціальної дії. Саме як негативна раціональність це мислення взаємодіє з об'єктивною дійсністю через методологічну орієнтацію в когнітивному процесі на сутнісні умоглядні смисли. Однак, доповнюючи викладене, філософ указує на небезпеку відновлення переважання «трансцендентальної якості» в суб'єктивному мисленні. Адже надмірність (das Mehr) трансцендентальних моментів у сприйнятті означає нестачу (das Weniger) самого суб'єкта — живої спонтанної істоти [1, с. 180]. За Адорно, цій тенденції можна протиставити духовну активність індивідуальної свідомості, носій якої себе усвідомлює такою живою істотою, чуттєва природа якого, особливо в сенсі однаковості відчувати страждання, подібна іншим людям. Слід зазначити, що дана подібність усуває теоретичний надмір абсолютної нетотожності.

Переосмисливши філософські ідеї Канта, Гегеля та Маркса, Адорно продуктивно використав у своїй онтології ті теоретично цінні елементи їхніх положень, які сприяли взаємодії суті оновленого філософського знання з моментами філософії життя. Метода критичного мислення, ним запропонована, надала можливість носію індивідуальної свідомості адекватно ставитися до практики суспільного життя, до тих соціокультурних явищ об'єктивної дійсності, які не витримують перевірки на статус суспільно-необхідних. Суб'єкт отримує від даної методи, чинника когнітивної емансипації, здатність самостійно сприймати соціальне буття. Він у такий спосіб налаштовується осмислено заперечувати соціокультурний застій, наслідок ідеологічного тиску на суспільне життя, та здобуває наснагу самостійно формувати своє сприйняття зовнішнього світу. Відтак, уможливлується помінати місцями частини славетного Марксового виразу про те, що «не свідомість визначає буття, а буття визначає свідомість». За Адорно, саме носій індивідуальної свідомості, оснащеної теорією негативної діалектики, визначає та формує соціальне буття. Він здійснюється продуцентом такої соціальної дії, яка виконує роль перешкоди будь-яким ідеологічним впливам на об'єктивну дійсність.

Список використаних джерел:

1. Adorno Theodor W. Negative Dialektik [Текст] / Theodor W. Adorno. — Fr. am M.: Suhrkamp, 1990. — 402 s.
2. Шаап С. Здійснення філософії. Метафізичні претензії у мисленні Т. В. Адорно [Текст] / Сібе Шаап. — К.: В-во Жупанського, 2011. — 255 с.
3. Рікер Поль. Идеология та утопія [Текст] / Поль Рікер: — К., Дух і літера, 2005. — 386 с.
4. Адорно Теодор В. Проблемы философии морали [Текст] / Теодор В. Адорно. — М.: «Республика», 2000. — 239 с.
5. Adorno Theodor W. Zur Metakritik der Erkenntnistheorie [Текст] / Theodor W. Adorno: Gesammelte Schriften, b.5. — Fr. am M.: Suhrkamp Verlag, 1990. — 387 s.
6. Adorno Theodor W. Die Idee der Naturgeschichte [Текст] / Theodor W. Adorno//Gesammelte Schriften, Band I: Philosophische Frühschriften. — Fr. am M.: Suhrkamp Verlag, 1990. — 384 s.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013 р.

Брижник В. М. Онтология Теодора Адорно — теория нетождественности субъекта и объекта социального познания

В анализе книги Т. Адорно «Негативная диалектика» рассмотрена зависимость становления социального бытия от активности индивидуального сознания. Эксплицируется основной аргумент онтологии Адорно — отличие «социальной реальности» и «объективной действительности».

Ключевые слова: *реальное, действительное, тотальность, тождественное, дух, становление.*

Bryzhnik V.M. The social existence of Theodor Adorno is theories of inequality of subject and object of social cognition

In the analysis of book T. Adorno «Negative dialectics» is considered dependence of becoming of social existence on activity of individual consciousness. Basic argument of Adorno ontology is opened out — difference of «social reality» and «objective actuality».

Keywords: *real, actual, totality, equality, spirit, becoming.*